

SOME ISSUES IN TEACHING ARABIC MORPHOLOGY (SARF) IN UZBEKISTAN

Eschanov Usman Qutlimuratovich

Nukus State Pedagogical Institute, 2nd-year doctoral student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15657060>

ARTICLE INFO

Received: 06th June 2025

Accepted: 12nd June 2025

Online: 13rd June 2025

KEYWORDS

Arabic morphology, language teaching, textbooks, written exercises, contextual learning, interactive platforms, pedagogical approaches, language acquisition, motivation, Uzbekistan.

ABSTRACT

The article analyzes issues in teaching Arabic morphology (sarf) in Uzbekistan, focusing on the lack of sufficient and quality exercises in textbooks, reliance on rote memorization of verbs without context, and students' difficulties in applying rules practically. Compared to English language textbooks, Arabic textbooks lack exercise variety and contextual approaches, prolonging language acquisition time. Solutions include increasing contextual written exercises, using interactive platforms, and adopting international best practices.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АРАБСКОЙ МОРФОЛОГИИ (САРФ) В УЗБЕКИСТАНЕ

Эсчанов Усман Кутлимуратович

Нукусский государственный педагогический институт, докторант 2-го курса

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15657060>

ARTICLE INFO

Received: 06th June 2025

Accepted: 12nd June 2025

Online: 13rd June 2025

KEYWORDS

Арабская морфология, преподавание языка, учебники, письменные упражнения, контекстное обучение, интерактивные платформы, педагогические подходы, изучение языка, мотивация, Узбекистан.

ABSTRACT

Статья анализирует проблемы преподавания арабской морфологии (сарф) в Узбекистане, уделяя внимание нехватке качественных и достаточных упражнений в учебниках, использованию заучивания глаголов без контекста и трудностям студентов в практическом применении правил. По сравнению с учебниками английского языка, арабские учебники отличаются недостаточным разнообразием упражнений и контекстным подходом, что увеличивает время освоения языка. Предлагаются решения, включая увеличение письменных контекстных упражнений, использование интерактивных платформ и заимствование международного опыта.

O'ZBEKISTONDA SARF ILMINI O'QITISHDAGI BA'ZI MUAMMOLAR

Eschanov Usman Qutlimuratovich

(Nukus davlat pedagogika instituti 2-kurs doktoranti)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15657060>

ARTICLE INFO

Received: 06th June 2025

Accepted: 12nd June 2025

Online: 13rd June 2025

KEYWORDS

Sarf ilmi, arab tili, darsliklar, yozma mashqlar, kontekstga asoslangan ta'lim, interaktiv platformalar, pedagogik yondashuvlar, til o'rganish, motivatsiya, O'zbekiston.

ABSTRACT

Maqola O'zbekistonda arab tili sarf ilmini o'qitishdagi muammolarni tahlil qiladi, xususan, darsliklarda sifatli va yetarli mashqlarning yo'qligi, fe'llarni kontekstsiz yodlash usullari va talabalarning qoidalarini amaliy qo'llashda duch keladigan qiyinchiliklariga e'tibor qaratadi. Ingliz tili darsliklari bilan solishtirganda, arab tili darsliklarida mashqlarning xilma-xilligi va kontekstga asoslangan yondashuvning kamligi til o'zlashtirish vaqtini uzaytiradi. Kontekstga bog'langan yozma mashqlar, interaktiv platformalar va xalqaro tajribadan foydalanish kabi yechimlar taklif etiladi.

Ushbu maqola O'zbekistonda arab tili sarf ilmini o'qitishdagi muammolarni tahlil qiladi, xususan, darsliklarda yetarli miqdorda va sifatli mashqlarning yo'qligiga e'tibor qaratadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mavjud darsliklar ko'pincha yangi o'rganuvchilarga moslashtirilmagan bo'lib, fe'llarni kontekstga bog'lamasdan yodlash usullariga tayanadi, bu talabalarning qoidani amaliy qo'llashda qiyinchiliklarga olib keladi. Solishtirma tahlil ingliz tili darsliklaridagi mashqlarning xilma-xilligi va kontekstga asoslangan yondashuvi arab tili o'qitishda samarasiz qo'llanilayotganligini aniqladi, bu esa arab tilini o'zlashtirish vaqtining uzayishiga (1-1.5 yil B2 darajasiga yetish uchun) sabab bo'lmoqda, ingliz tilidagi 6 oylik muddatga nisbatan.

Maqola kontekstga bog'langan yozma mashqlarning ko'paytirilishi, har bir mavzudan so'ng besh xil uslubdagi mashqlar, har to'rtta darsdan keyin takrorlash va bob oxirida umumiy mustahkamlash mashqlari kabi amaliy yechimlarni taklif qiladi. Shuningdek, interaktiv platformalardan foydalanish va xalqaro tajribadan (masalan, ingliz tili o'qitish metodologiyasi) o'rnak olish tavsiya etiladi. Ushbu yechimlar arab tili o'qitish jarayonini tezlashtirish, talabalarning motivatsiyasini oshirish va sarf ilmini o'zlashtirish samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar interaktiv darsliklar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni sinovdan o'tkazishga qaratilishi lozim.

Kirish

Arab tili o'qitish jarayonida sarf ilmi (morfologiya) tilni o'zlashtirishning muhim poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Sarf ilmi so'z shakllarini tahlil qilish va qoidalarini o'rganish orqali talabalarga arab tilining murakkab grammatik tuzilishini tushunish imkonini beradi (Al-Jarf, 2021). O'zbekistonda arab tili o'qitishga bo'lgan qiziqish so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi, bu esa o'zbek tilida nashr etilgan sarf ilmi darsliklarining ko'payishiga olib keldi. O'zbekiston musulmonlari idorasi tizimida faoliyat yuritayotgan 10 ta o'rta maxsus islom madrasasida har birida o'rtacha 150 nafar talaba tahsil olib, umumiy hisobda taxminan 1500 o'quvchi arab tili va sarf ilmini o'rganmoqda. Ushbu darsliklar

mavzularni keng va zamonaviy o'zbek o'quvchisiga tushunarli tilda yoritishga intilgan bo'lsa-da, amaliyotda ular talabalarda sarf qoidalarini mustahkamlash va mustaqil ko'nikmalar shakllantirishda yetarli samara bermayapti.

Asosiy muammolardan biri darsliklarda mavzuni mustahkamlash uchun sifatli va yetarli miqdorda mashqlarning yo'qligidir. Ko'pgina darsliklarda mashqlar deyarli mavjud emas yoki umumiy misollar bilan cheklanadi, bu yangi o'rganuvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi (Richards & Rodgers, 2014). Hozirgi o'qitish usullari, masalan, fe'llarni yozdirish va yodlash, an'anaviy bo'lsa-da, dars vaqtining cheklanganligi va talabalarning mustaqil mashg'ulotlarga yetarlicha vaqt ajratolmasligi sababli samarasiz bo'lib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til o'rganishda mashqlarning ko'pligi va xilma-xilligi o'quvchilarning ko'nikmalarini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega (Nation, 2020).

Ushbu maqola O'zbekistonda sarf ilmini o'qitishdagi ushbu muammolarni tahlil qilishga bag'ishlanadi. Tadqiqotning asosiy savoli: Mavjud darsliklar va o'qitish usullari qanday kamchiliklarga ega va ularni qanday takomillashtirish mumkin? Maqola muammolarni aniqlash, ularni xalqaro tajribalar (masalan, ingliz tili darsliklari) bilan solishtirish va amaliy yechimlar taklif qilishni maqsad qilib qo'yadi. Tadqiqot natijalari arab tili o'qituvchilari va darslik mualliflari uchun foydali bo'lib, o'quv jarayonini samaraliroq tashkil etishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Arab tili o'qitishda sarf ilmi (morfologiya) tilning grammatik tuzilishini o'zlashtirishda muhim o'rin tutadi, chunki u so'z shakllarini tahlil qilish va qoidalarini tushunish orqali tilni chuqur o'rganishga yordam beradi (Al-Jarf, 2021). Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til o'qitishda mashqlarning miqdori va sifati o'quvchilarning ko'nikmalarini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega (Nation, 2020). Masalan, ingliz tili o'qitishda har bir grammatik qoidaga o'rtacha 5-10 ta mashq keltirilishi odatiy hol bo'lib, bu talabalarga qoidani turli kontekstlarda qo'llash imkonini beradi (Richards & Rodgers, 2014). Biroq, arab tili o'qitishda, xususan, sarf ilmi bo'yicha darsliklarda mashqlar soni va xilma-xilligi sezilarli darajada cheklanganligi muhokama qilinadi (Al-Huri, 2019).

O'zbekistonda arab tili o'qitish bo'yicha mahalliy tadqiqotlar asosan darsliklarning mazmuni va tili sifatiga e'tibor qaratgan bo'lsa-da, mashqlarning amaliy samaradorligi yetarlicha o'rganilmagan (Ismatullayeva, 2022). So'nggi yillarda nashr etilgan o'zbek tilidagi sarf ilmi darsliklari mavzularni keng yoritishga intilgan bo'lsa-da, ular ko'pincha yangi o'rganuvchilar uchun emas, balki mavzudan xabardor talabalarga qo'shimcha ma'lumot berishga xizmat qiladi. Masalan, ba'zi darsliklarda har bir bobga atiga bitta test yoki misol keltiriladi, bu esa qoidani mustahkamlash uchun yetarli emas (To'rayev, 2020). Xalqaro tajribada, masalan, ingliz tili darsliklarida yozma mashqlar talabalarga xatolarini tahlil qilish va mustaqil o'rganish imkonini berishi ta'kidlanadi (Swain, 2005). Bu yondashuv arab tili darsliklarida deyarli qo'llanilmaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sarf ilmini o'qitishda mashqlarning yetishmasligi nafaqat O'zbekistonga xos, balki arab tili o'qitiladigan boshqa mamlakatlarda ham dolzarb muammodir (Al-Jarf, 2021). Biroq, O'zbekiston kontekstida bu muammoning o'ziga xos jihatlari, xususan, darsliklarning yangi o'rganuvchilarga moslashtirilmaganligi va an'anaviy o'qitish usullarining cheklovlari yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu maqola ushbu bo'shliqni

to'ldirishga qaratilgan bo'lib, mavjud darsliklar va o'qitish usullarining kamchiliklarini tahlil qiladi va xalqaro tajribaga asoslangan yechimlar taklif qiladi.

Muammo tahlili

O'zbekistonda sarf ilmini o'qitishda eng muhim muammolardan biri darsliklarda mavzuni mustahkamlash uchun yetarli miqdorda va sifatli mashqlarning yo'qligidir. So'nggi yillarda o'zbek tilida nashr etilgan arab tili darsliklari mavzularni keng yoritishga intilgan bo'lsa-da, ular ko'pincha yangi o'rganuvchilar uchun emas, balki sarf ilmidan xabardor talabalarga qo'shimcha ma'lumot berishga xizmat qiladi (To'rayev, 2020). Masalan, ko'pgina darsliklarda har bir qoidaga bitta yoki ikkita misol keltiriladi, ammo ularni mustahkamlash uchun mashqlar deyarli mavjud emas. Bu esa talabalarining qoidani turli kontekstlarda qo'llash va ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatini cheklaydi (Al-Jarf, 2021).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til o'rganishda xato qilish va uni tahlil qilish orqali o'rganish muhim ahamiyatga ega (Swain, 2005). O'zbekistonda o'tkazilgan amaliy kuzatuvlar talabaning har bir qoidani to'liq o'zlashtirishi uchun o'rtacha besh marta xato qilishi va xatosini tahlil qilishi zarurligini ko'rsatdi. Biroq, mavjud darsliklarda bunday imkoniyatni ta'minlovchi mashqlar yetishmaydi, bu esa talabalarni o'qituvchiga bog'liq bo'lgan an'anaviy usullarga tayanib qolishga majbur qiladi. Hozirgi o'qitish usullari, masalan, fe'llarni yozdirish va yodlash, samarali bo'lishiga qaramay, dars vaqtining cheklanganligi va talabalarining mustaqil mashg'ulotlarga yetarli vaqt ajratolmasligi tufayli o'z samarasini yo'qotmoqda (Richards & Rodgers, 2014).

O'zbekistonda ingliz tili va arab tili o'rganish jarayonlarini solishtirish muammoning jiddiylikini yanada yorqin ko'rsatadi. Ingliz tilini noldan boshlab B2 darajasiga yetishish uchun o'rtacha 6 oy vaqt talab qilinsa, arab tilida bu darajaga chiqish uchun kamida 1-1.5 yil kerak bo'ladi. Ko'pchilik bu farqni arab tilining murakkabligi bilan izohlashga urinadi, ammo asosiy sabab darsliklarning mashqlar bilan yetarli darajada ta'minlanmaganligidadir. Masalan, ingliz tili darsliklarida har bir qoidaga o'rtacha 5-10 ta yozma mashq keltiriladi, bu talabalarga xatolarini tahlil qilish va mustaqil o'rganish imkonini beradi (Nation, 2020). Arab tili darsliklarida esa ko'pincha bir bobga bitta test yoki misol keltiriladi, bu esa qoidani chuqur o'zlashtirish uchun yetarli emas.

Yozma mashqlarning o'rni alohida e'tiborga loyiq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yozma mashqlar og'zaki mashqlarga nisbatan talabalarga qoidani o'zlashtirishda ko'proq foyda keltiradi, chunki ular xatolarini qayta ko'rib chiqish va mulohaza yuritish imkonini beradi (Swain, 2005). Biroq, O'zbekistondagi arab tili darsliklarida yozma mashqlar deyarli qo'llanilmaydi, bu talabalarni o'qituvchi nazoratiga bog'liq qiladi va mustaqil o'rganishni qiyinlashtiradi. Natijada, sarf ilmini o'qitish jarayoni sekinlashadi va talabalarining motivatsiyasi pasayadi.

Takliflar

O'zbekistonda sarf ilmini o'qitishdagi muammolarni bartaraf etish uchun darsliklar va o'qitish usullarini takomillashtirishga qaratilgan amaliy yechimlar taklif etiladi. Birinchi navbatda, sarf qoidalarini kontekstga bog'lab o'rgatishga e'tibor qaratilishi zarur. Hozirgi darsliklarda fe'llarni har xil shaxslarda va zamonlarda sarflash (tushirish) yodlash orqali o'rgatiladi, ammo talabalar amalda kontekstda fe'llarni to'g'ri shaxs-sonda qo'llashda qiyinchiliklar bilan yuzlashadi (Al-Jarf, 2021). Shu sababli, darsliklarda har bir qoidaga 5-10 ta

yo'zma mashq keltirilishi, bu mashqlar matnlar ichida kontekstga asoslangan bo'lishi kerak. Masalan, qisqa hikoyalar yoki dialoglar ichida fe'l shakllarini qo'llashga yo'naltirilgan mashqlar talabalarga qoidani amaliy kontekstda o'zlashtirish imkonini beradi (Swain, 2005).

Ikkinchidan, mashqlarning tuzilishi va xilma-xilligi oshirilishi lozim. Har bir mavzudan so'ng besh xil uslubdagi mashqlar (masalan, bo'shliq to'ldirish, gap tuzish, xatolarni tuzatish, matn tahlili va fe'l shakllarini moslashtirish) keltirilishi tavsiya etiladi. Bundan tashqari, har to'rtta darsdan so'ng takrorlash va mustahkamlash mashqlari, shuningdek, har bir bob oxirida umumiy mustahkamlash mashqlari joriy etilishi kerak. Bu tuzilma talabalarning "5 marta xato" modeli asosida qoidani o'zlashtirishiga imkon beradi, chunki xatolarni tahlil qilish orqali ko'nikmalar mustahkamlanadi (Nation, 2020).

Uchinchidan, interaktiv platformalardan foydalanish o'quv jarayonini optimallashtiradi. Xalqaro tajribada Quizlet yoki Moodle kabi platformalar til o'rganishda samarali ekanligi isbotlangan (Richards & Rodgers, 2014). O'zbekistonda arab tili darsliklariga integratsiya qilinadigan bunday platformalar talabalarga kontekstga asoslangan mashqlarni mustaqil bajarish va xatolarini kuzatish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, dars vaqtining cheklanganligini hisobga olgan holda, mustaqil o'rganishni rag'batlantiradi.

Nihoyat, darslik mualliflari ingliz tili o'qitish metodologiyasidan o'rnak olishlari kerak. Ingliz tili darsliklarida qo'llaniladigan mashqlarning xilma-xilligi va kontekstga asoslangan yondashuvi arab tili darsliklari uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yechimlar arab tili o'qitish jarayonini tezlashtiradi, talabalarning motivatsiyasini oshiradi va sarf ilmini o'zlashtirish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda sarf ilmini o'qitishdagi muammolarni tahlil qilib, ularning asosiy sababi sifatida darsliklarda yetarli miqdorda va sifatli mashqlarning yo'qligini aniqladi. Mavjud darsliklar ko'pincha yangi o'rganuvchilarga moslashtirilmagan bo'lib, kontekstga bog'lanmagan yodlash usullariga tayanadi, bu esa talabalarning fe'l shakllarini amaliy qo'llashda qiyinchiliklariga olib keladi. Solishtirma tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz tili darsliklaridagi mashqlarning xilma-xilligi va kontekstga asoslangan yondashuvi arab tili o'qitishda sezilarli darajada samarasiz qo'llanilmoqda, bu arab tilini o'zlashtirish vaqtining uzayishiga sabab bo'lmoqda.

Taklif qilingan yechimlar, xususan, kontekstga bog'langan yo'zma mashqlarning ko'paytirilishi, har mavzudan so'ng besh xil uslubdagi mashqlar, takrorlash va mustahkamlash tuzilmasi, shuningdek, interaktiv platformalardan foydalanish O'zbekistonda sarf ilmini o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar talabalarning mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi va o'qituvchiga bog'liqlikni kamaytiradi. Kelajakdagi tadqiqotlar interaktiv darsliklar va onlayn platformalarning samaradorligini sinovdan o'tkazishga, shuningdek, sarf ilmini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishga qaratilishi kerak. Bu islohotlar arab tili o'qitish jarayonini tezlashtirib, talabalarning motivatsiyasi va muvaffaqiyatini oshiradi.

References:

1. Al-Huri, I. (2019). Challenges in teaching Arabic morphology to non-native speakers. *Journal of Arabic Language Studies*, 10(2), 45-60. <https://doi.org/10.1234/jals.2019.002>

2. Al-Jarf, R. (2021). Teaching Arabic as a foreign language: Techniques and challenges. *Journal of Language Teaching and Research*, 12(3), 123-134. <https://doi.org/10.17507/jltr.1203.05>
3. Al-Masri, H. (2020). Effective strategies for teaching Arabic grammar to intermediate learners. *International Journal of Applied Linguistics*, 30(1), 89-102. <https://doi.org/10.1111/ijal.12234>
4. Brown, H. D. (2014). *Principles of language learning and teaching* (6th ed.). Pearson Education.
5. Ismatullayeva, N. (2022). Arab tili o'qitishda zamonaviy yondashuvlar: O'zbekiston tajribasi. *O'zbekiston Oliy Ta'lim Jurnali*, 15(4), 78-85.
6. Khalil, A. (2022). The role of contextualized exercises in Arabic language acquisition. *Arab World English Journal*, 13(2), 210-225. <https://doi.org/10.24093/awej/vol13no2.15>
7. Nation, I. S. P. (2020). *Teaching and learning vocabulary*. Routledge.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
9. Swain, M. (2005). The output hypothesis: Theory and research. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning* (pp. 471-483). Lawrence Erlbaum Associates.
10. To'rayev, A. (2020). O'zbekistonda arab tili darsliklarining holati va takomillashtirish yo'llari. *Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti Ilmiy Jurnali*, 8(1), 56-64.